

COG360

Beşeri Coğrafya

Araştırma Yöntemleri

DOÇ. DR. NURİ YAVAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DTCF, COĞRAFYA BÖLÜMÜ

İçerik: Metodolojinin Felsefi Arkaplanı ve Temel Bilimsel Yaklaşımlar-Paradigmalar

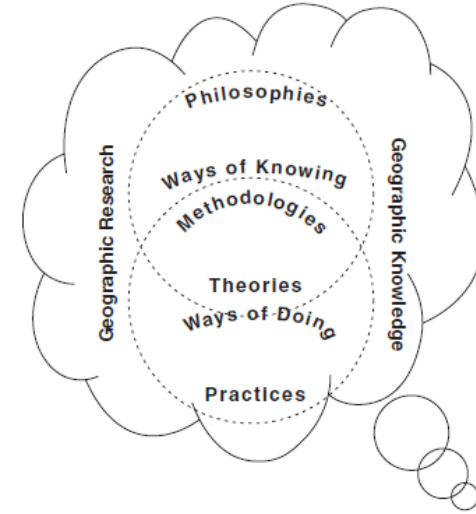
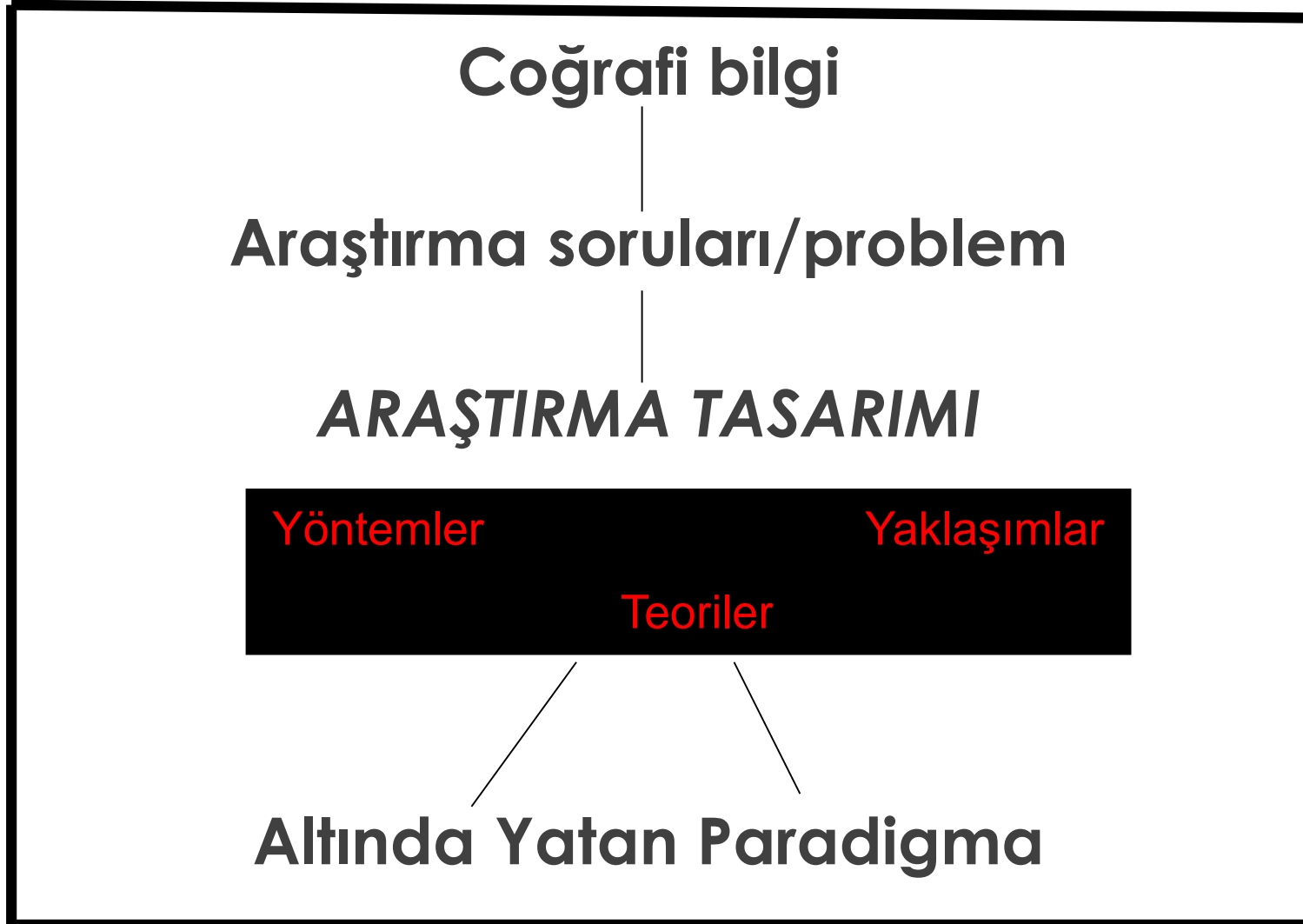
- ▶ Paradigma ve Paradigmanın Bileşenleri
  - ▶ epistemoloji
  - ▶ ontoloji
  - ▶ metodoloji
- ▶ Teori/Kuram ve Bileşenleri
- ▶ Üç Temel Yaklaşım/Bilim
  - ▶ Pozitivist ampirik-analitik bilim/yaklaşım
  - ▶ Yorumlayıcı bilim/yaklaşım
  - ▶ Eleştirel bilim/yaklaşım
- ▶ Kuhn'un paradigma modeli
- ▶ Tümevarım vs tümdengelim
- ▶ Poper'in Eleştirel akılcılık ve yanlışlama prensibi

Paradigma-Coğrafi Araştırma İlişkisi

- ▶ Her araştırma açık veya gizli bir felsefi pozisyona sahiptir.
- ▶ *Bu her araştırmacı gibi **coğrafyacı** içinde kaçınılmaz bir ilkedir.*
- ▶ Her türlü coğrafi araştırma esasında;
  - ▶ bir **ontolojik** (varlık hakkındaki varsayımlar/kabuller, ne bilinebilir) kabule
  - ▶ Bir **epistemolojik** (bilginin doğası, kaynağı, nelerin bilinip-bilinemeyeceği, bilinen şeylerin nasıl bilinebileceği) temele
  - ▶ ve bununla ilişkili bir **metodolojiye** (bilgi elde etme sürecinde izlenen tüm yol, süreç ve işlemler) dayanmaktadır.
- ▶ Araştırmacılar bazen bilinçli, bazen de bilinçsizce çalışmalarının tasarımı, yürütülmesi ve sonuçlandırılması esnasında önceden benimsediği bir yaklaşım, bakış açısı veya paradigmaya göre çalışmalarını yaparlar.

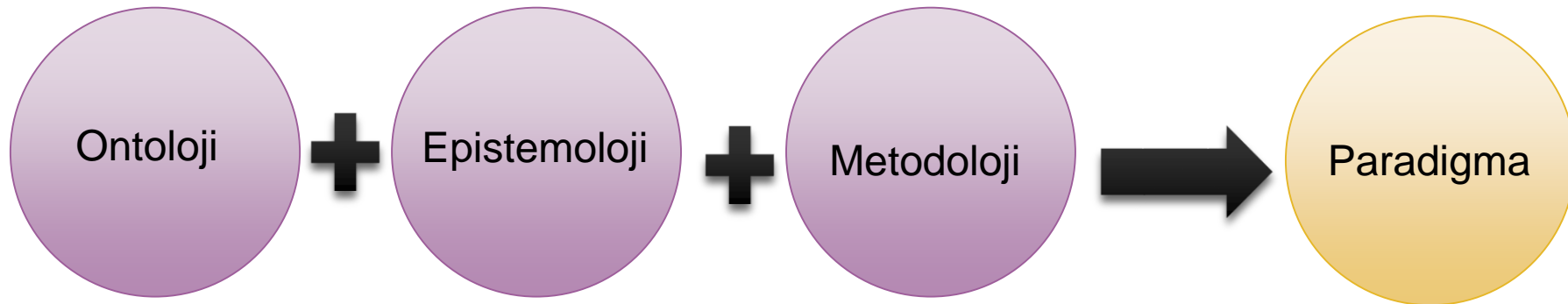
Paradigma, Araştırma Tasarımı ve Coğrafi Bilgi Arasındaki İlişki

4

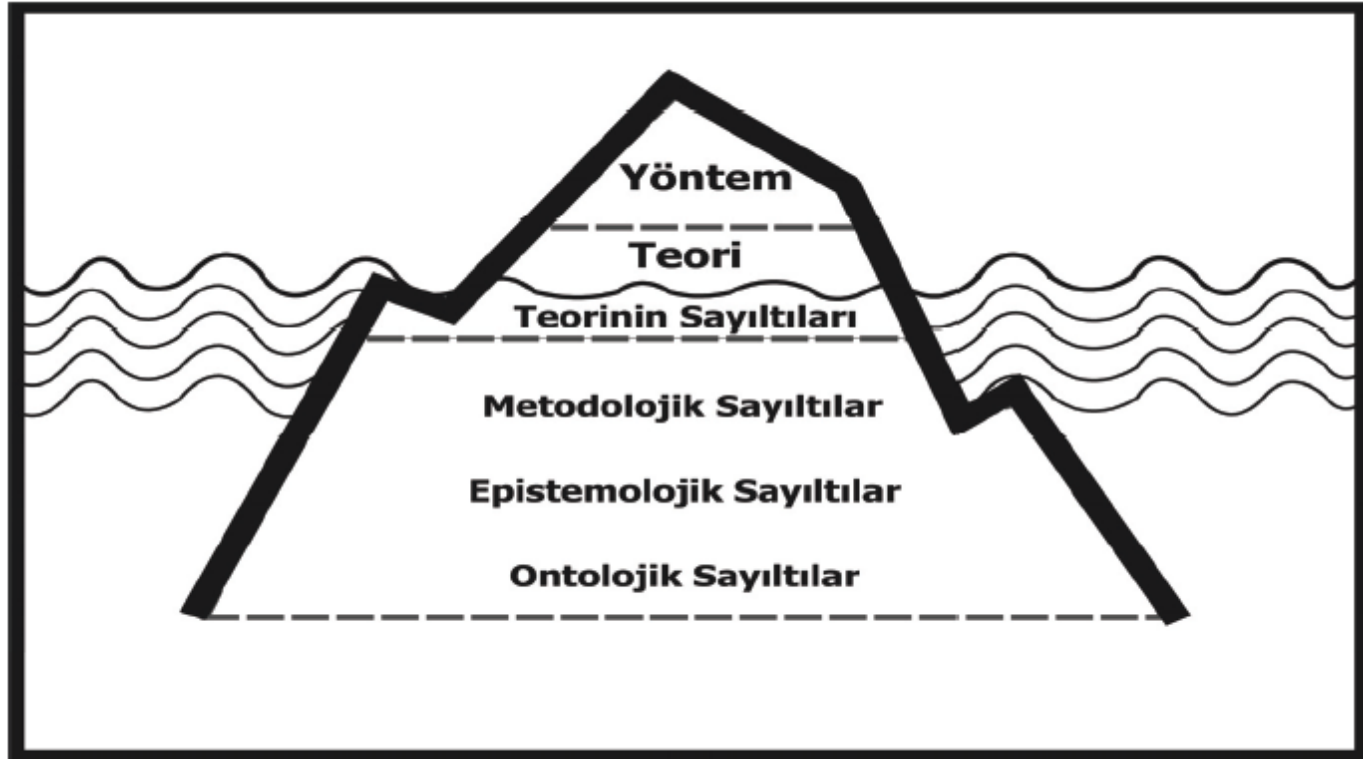
Bilim Felsefesinin Bazı Temel Kavramları

- ▶ **Ontoloji (varlık bilim/teorisi)**: Dünyayı ve onun bir parçasını anlayabilmenin yolunu, o alanda ne tür şeylerin varolduğu ya da varolabileceği, onların varoluş koşulları ve bağımlılık ilişkileri hakkında açık ve örtük bir takım varsayımlarca belirlenmesi anlamındadır.
- ▶ **Epistemoloji (bilgi bilim/teorisi)**: Bilgiyle ilgili problemleri araştırarak, bilginin doğasını, tipini, kaynağını, doğruluğunu ve sınırlarını ele alır. Ne bilinebilir? Nasıl bilinebilir? Sorularını sorar.
- ▶ **Metodoloji (yöntem bilim/teorisi)**: bilgi elde etme sürecinde izlenen yolları, kullanılan teknikleri, bilgiyi doğrulama ve yanlışlamayı konu edinerek, bilimsel araştırmayı yönlendiren ve bir sonuca götüren tüm ilke, süreç ve işlemleri kapsamaktadır.

Paradigma ve bileşenleri

Paradigma: Bilim anlayışı, dünyaya bakmanın farklı yolları (toplumsal gerçekliği gözlemenin, ölçmenin ve anlamamanın yolları)

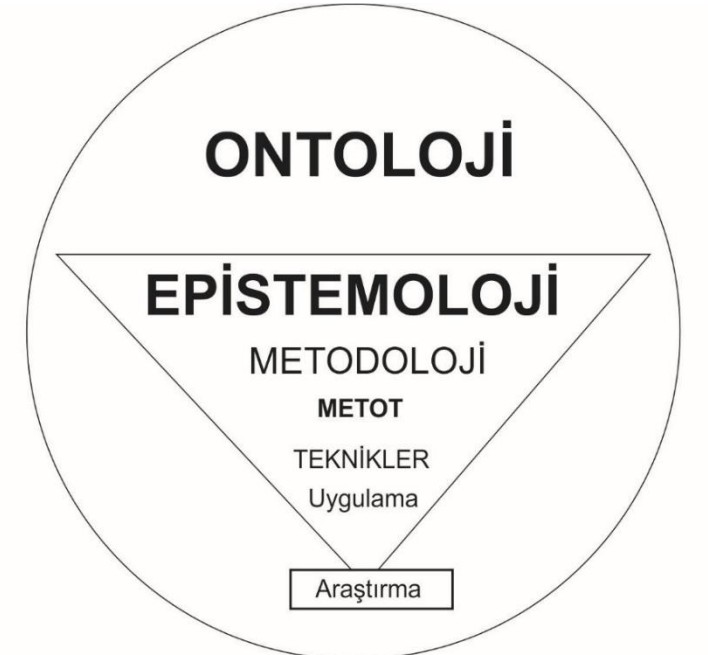

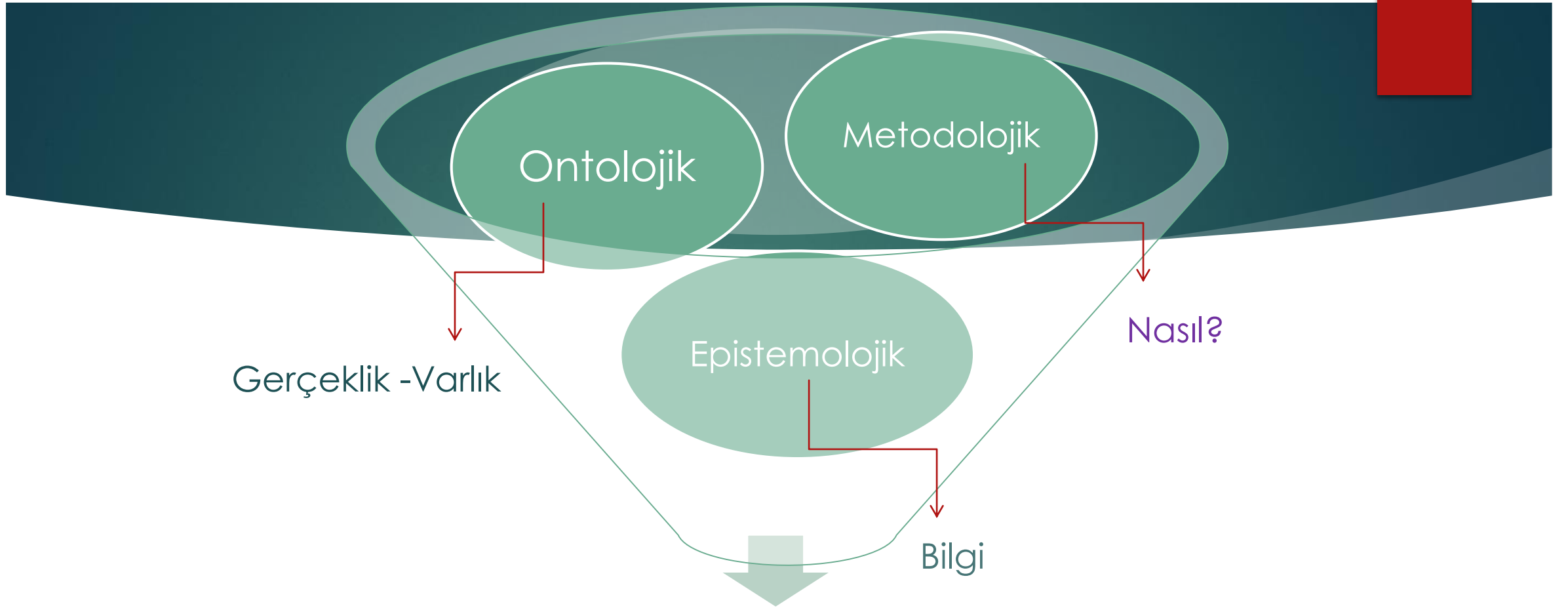
Şekil: Buzdağı Örneğinde Paradigma ve Sayıltıları

Ontoloji: Varlık kuramı: Gerçekliğin/varlığın doğası

Epistemoloji: Bilgi kuramı: Bilginin kaynağı/doğası

Metodoloji: Bilgiye nasıl ulaşılacağı: Yöntem bilim

Bilimsel Paradigma

Epistemik topluluk bilimin ne olması gerektiği ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağını gösteren bir dizi temel kabullerden/sayıtıllardan oluşmuştur.

Tablo 1. Paradigmayı Biçimlendiren Temel Sayılıtlar (2)

Ontolojik (varlığa dair) Sayılıtlar	Epistemolojik (bilgiye dair) Sayılıtlar	Metodolojik (yönteme dair) Sayılıtlar
Gerçekliğin kaynağı/doğası nedir? Gerçekliğin doğası nedir? Olgular arasındaki ilişkiler nasıldır? İnsanın doğası nedir? Toplumun doğası nedir? Birey-toplum/yapı ilişkisinin doğası nedir? (Son üçü, sosyal bilimlere ait)	Bilginin kaynağı/doğası nedir? Ne kadar bilebiliriz? Bilim nedir? Bilim ve diğer bilgi bağları arasında nasıl bir ilişki vardır? Bilgi edinmenin amacı nedir? Bilen ve bilinen arasındaki nasıl bir ilişki vardır?	Araştırmanın amacı nedir? Araştırma yöntemi nasıl olmalıdır? Araştırmacının rolü nedir / ne olmalıdır? Değerlerin rolü nedir? (*) Araştırma raporunun dili nasıl olmalıdır? (**) (Son iki sayılıttan birincisine aksiyolojik* sayıltı, ikincisine ise retoriksel** sayıltı da denilmektedir)

- Paradigma değerlendirilirken; ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılıtlar ayrı hücrelerde değil; aynı pota içinde ele alınmalıdır.
- Ontolojik sayılıtlar, epistemolojik ve metodolojik sayılıtların kaynağıdır.
- Bu bağlamda sosyal bilimciler ve coğrafyacılara paradigmanın sadece teori veya metoduyla değil, tüm bileşenleriyle bütünlüklü şekilde çalışmalarını temellendirmelidir.
- Ontolojisiz bir epistemoloji değil, her üç kabulün birlikte ele alındığı bir çerçeve gereklidir.

Teori nedir?

- Teori, bilimsel anlamda, anlık düşüncelerden ziyade **organize ve örüntülü/desenli fikir kümelerini** ifade eder.
- Dünyanın karmaşıklığına çözüm bulmak, onu düzenlemek ve öncelik haline getirmek, bir teorinin ortaya çıkış noktası olabilir.
- Teoriler, zihinlerimizde var olan ve başkalarıyla paylaştığımız dünyayı düzenleme yoludur.
- Cresswell, teori için “Lens” metaforunu kullanır ve teorinin de lensler gibi bazı şeyleri daha «net görmemize yardımcı olduğunu» söyler. Böylelikle teori ile algılanan ve deneyimlenen dünya, “yorumlanmış bir dünyaya” dönüştürülür.
- Gerçekleri sunmak için teorilere ihtiyacımız vardır. Bu yüzden, teori, en temel haliyle, ham deneyimin ve “empirik gerçeklerin” çokluğunu düzenlemenin bir şeklidir.

- Teorinin anlamı, teorinin ortaya çıktığı bağlama bağlıdır.
- Ne ki farklı teori türleri ve anlayışları vardır. Beşeri ve fiziki coğrafyacılar teoriden bahsetme biçimlerinde kesinlikle farklıdırlar.
- Teorilerin boyutları da değişkendir. Marksizm gibi birçok farklı meseleye cevap arayan genel/makro teoriler yanında, mekânsal bilim gibi nispeten spesifik bir bilim alanı odaklı özel teorilerde mevcuttur.
- Teoriler kimi zamanda politiktir. Kuşkusuz eleştirel sosyal teori gelenekleri sadece dünyayı anlamak için değil, Marx'ın önerdiği gibi değiştirmeyi de istemiştir.
- Teoriler, sağlam temellere dayandığında, hayatları değiştirebilir ve sosyal dönüşüme doğru pozitif bir güç haline gelebilir.

Teoriler neden önemlidir?

- Cresswell'e (2013) göre teori(ler), coğrafi araştırmayı en az 4 farklı açıdan şekillendirmektedir.
- İlk olarak teoriler **ne çalışacağımızı** etkilemektedir. Buna göre; örneğin kamusal alanların yapılandırılmasına ilişkin incelemeler teorinin kamusal anlamını tartışmaya açıp şekillendirirken, konutların mikro alanlarını çalışma konusu olarak ele alanlar için feminist teorilerin varlığı söz konusudur.
- İkinci olarak teoriler, çalışmamıza **neleri dahil edip ve neleri göz ardı etmemiz gerektiği** konusunda yaptığımız seçimleri belirlemektedir. Örneğin bir iç mekanı çalışmasında nelere odaklanacağımızın tespiti, hangilerinin görmezden gelinebileceği saptanması gibi.
- Üçüncü olarak teoriler, **bilgi toplama konusunda** yaptığımız seçimleri etkilemektedir. Burada teorinin metodoloji ve epistemoloji ile bağlı olduğu ve çalışmada veri/bilgi toplama yönteminin nicel mi yoksa gözleme dayalı olacağı veya varsa konuyla ilgili araştırma yapılabilecek arşiv materyalinin olup olmadığı gibi pratik meseleler ele alınmaktadır. Yöntemin seçimi ve kendisi başlı başına teorik bir konudur.

- Dördüncü ve son olarak teoriler, yapılan araştırmanın başkalarına ***sunulma biçimini*** etkilemektedir. Örneğin sonuçlar hangi dergide basılacak, ne tür grafikler kullanılacak gibi.
- Dolayısıyla **teori, coğrafi araştırmanın tüm aşamalarında yer almaktadır. Teori her yerdedir; yaptığımız her şeyde vardır. Teori olmadan, yaşam (sadece coğrafya değil) kaos olurdu.**
- Bu bağlamda tüm coğrafi araştırmalar, aksini iddia edenler olsa bile, daima teori ve felsefe ile şekillenir. Hiçbir teoriye sahip olmadığını iddia edenlerin bile aslında teorileri vardır ama farkında değildirler, dolayısıyla yok olduğunu söyleyenler basitçe sadece hayal görürler.

Özetle teori/kuram

Özetle, bir **teori ya da kuram, araştırılan bir konu ya da toplumsal olgular hakkında** varsayımlar, kavramlar ve ilişkiler/bağlantılardan oluşan kompleks bir bütünün ana hatlarını çizerek belirli bir ilişkinin neden var olduğunu ya da olmadığını ortaya koyan çerçevelerdir.

Teori/kuram, belirli bir konuya nasıl yaklaşacağımızı belirler.

► Konuyu ele alırken **hangi**

- **kavramları,**
- **varsayımları,**
- **sınıflamaları**

ele alacağımızı, kabul edeceğimizi,

► **Hangi ilişkilere/bağlantılara**

bakacağımızı söyler.

Kısacası teori/kuram, **kavramlardan, varsayımlardan, sınıflamalardan** ve **ilişkilere** oluşan 4 temel öğeye sahiptir.

3 tür bilim/yaklaşım

- ▶ **Ampirik-analitik bilim/yaklaşım**
  - ▶ Bilginin kaynağı deneye, duyu ve gözleme dayalı
  - ▶ Doğal/Pozitif bilimleri kapsar
  - ▶ Açıklamayı hedefler
  - ▶ Nedensellik temel ilkedir
  - ▶ Kural, yasa koymayı, genelleştirmeyi benimser
  - ▶ Değer yargısı içermez, yansız, tarifsiz ve objektiftir
- ▶ **Yorumlayıcı bilim/yaklaşım**
  - ▶ Anlama veya yorumlamanın incelenmesidir
  - ▶ Beşeri/sosyal bilimleri kapsar
- ▶ **Eleştirel bilim/yaklaşım**
  - ▶ Toplumların işleyişi sağlayan temel kuralları esas alır
  - ▶ Eleştirel teoriye dayalıdır

Beşeri Coğrafyada Yaklaşımların Önemi

- ▶ Yaklaşımlar özellikle sosyal bilimlerde ve beşeri coğrafya araştırmalarında kendini göstermekte ve araştırmalarda önemli rol oynamaktadır.
- ▶ Yaklaşımlar, temelde soyut felsefi alan ile somut araştırma teknikleri arasındaki ilişkileri kurmaktadır.
- ▶ Her bir yaklaşımın kendi felsefi varsayımlar kümesi ve araştırmanın nasıl yapılacağı hususunda kendi davranış biçimleri mevcuttur.
- ▶ Beşeri coğrafya araştırmalarında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına ilişkin şu değerlendirmeler yapılabilir:
  - ▶ *(i) Sosyal bilimsel araştırmada tek mutlak bir doğru yaklaşım bulunmamaktadır.*
  - ▶ *(ii) Araştırma sürecinde araştırmanın amacına göre seçilen yaklaşım değişebilmektedir.*
  - ▶ *(iii) Sosyal araştırmalarda kullanılan farklı teknikler yaklaşımlara ait varsayımlar ve fikirlere dayanmaktadır.*

Beşeri Coğrafya Araştırmalarında Kullanılan 3 Temel Yaklaşımın Karşılaştırılması

16

Kriter	Pozitivist Yaklaşım	Yorumlayıcı Yaklaşım	Eleştirel Yaklaşım
1. Araştırma Nedeni	İnsanlar olayları kestirebilsin ve denetleyebilsin diye doğa yasalarını keşfetmek	Anlamli toplumsal eylemi anlamak ve tanımlamak	Mitleri paramparça etmek ve insanlara toplumu deęiştirme gücünü vermek
2. Toplumsal Gerçekliğin Doğası	Keşfedilebilir daha önceden var olan sabit kalıplar veya düzen	İnsanların etkileşimiyle oluşturulan bir durumun akıcı betimlemeleri	Gizli altta yatan yapılar tarafından yöneltlen birden çok katman
3. İnsan Doğası	Dış güçler tarafından biçimlendirilen ben merkezli ve rasyonel bireyler	Anlam oluşturan ve sürekli kendi dünyalarını anlamlandıran toplumsal varlıklar	Yanılsamanın pençesine düşmüş, gerçekleştirilmemiş potansiyeli olan yaratıcı, uyum sağlayabilen insanlar
4. İnsan Eylemlilięi	Güçlü dış toplumsal baskılar insanların doğasını biçimlendirir, özgür istem büyük ölçüde bir yanılsamadır.	İnsanların belirgin bir biçimde iradesi vardır; anlamlar geliştirirler ve seçim yapma özgürlükleri vardır.	Sınırlı özerklik ve yapısal olarak kısıtlı özgür seçim, ama sınırlar yeniden oynatılabilir
5. Sağduyunun Rolü	Bilimden açıkça ayrıdır ve daha az geçerlidir.	Sıradan insanların kullandığı güçlü gündelik kuramlar	Gücü gizleyen yanlış inançlar ve objektif koşullar

Kriter	Pozitivist Yaklaşım	Yorumlayıcı Yaklaşım	Eleştirel Yaklaşım
6. Kuramın Genel Görünümü	Birbiriyle bağlantılı tanımlar, aksiyomlar, yasalardan oluşan mantıksal, tümdengelimli bir sistem	Bir grubun anlam sisteminin nasıl üretildiği ve sürdürüldüğünün betimlenmesi	Gerçek koşulları açığa çıkaran ve insanların eyleme geçmesine yardımcı olan bir eleştiri
7. Doğru bir Açıklama	Mantıksal olarak yasalara bağlıdır ve olgulara dayanır	İncelenenlere doğru gelir	İnsanlara dünyayı değiştirmek için gerekli araçları sağlar
8. İyi Kanıtlar	Ötekilerin tekrarlayabileceği kesin gözlemlere dayanır.	Akıcı toplumsal etkileşimlerin bağlamına gömülüdür	Yüzeyin altına geçen bir kuram tarafından beslenir
9. Bilginin Rolü	Araçsal bir yönelim kullanılır; bilgi insanların olaylara hükmetmesine ve denetlemesine olanak verir.	Pratik bir yönelim kullanır; bilgi ötekilerin yaşam çevrelerini ve deneyimlerini empatik olarak kabul etmemize ve paylamamıza yardım eder	Diyalektik bir yönelim kullanılır; bilgi insanların daha geniş yapıları görmesine ve değiştirmesine olanak verir.
10. Değerlerin Yeri	Bilim değerden bağımsızdır ve değerlerin bir konu seçimi dışında yeri yoktur.	Değerler toplumsal yapının ayrılmaz bir parçasıdır; hiçbir grubun değerleri yanlış değildir, yalnızca farklıdır	Her türlü bilim bir değer konumuyla başlamalıdır; bazı konular doğrudur, bazıları yanlıştır

Kuhn ve Paradigma

- ▶ Thomas Kuhn'a göre bilimsel teoriler aslında paradigmalardır.
- ▶ Paradigmalar, farklı dünya görüşleri ve yerleşik düşünce kalıplarıdır
- ▶ Bu modelleri olaylarla karşılaştırmak için kullanırız. Bu nedenle onların doğru ve yanlışlıklarından söz edilemez.
- ▶ Newton'un mekaniği, Copernicus'un güneş merkezli sistemi ya da herhangi bir kuram paradigma olabilir.
- ▶ Kuhn'a göre **Paradigma, bir bilim çevresine belirli bir süre için model proplem ve çözümler temin eden evrensel nitelikteki başarılarıdır.**
- ▶ Paradigma, olaylarla karşılaştırılan kuramsal-kavramsal sistemlerdir.
- ▶ Örneğin, Newtoncu paradigma, iki yüzyıl sonra yerini başka kavramsal sisteme, **kuantum (görelilik kuramı)** paradigmasına, terk etmiştir. Yani Newton mekaniği yanlış olduğu ya da yanlışlandığı için değil; olayları **açıklamada yetersiz kaldığı için terk edilmiş bir paradigmadır.**

- ▶ **Disipliner matris:** Bir bilimsel topluluğun üyelerince paylaşılan inanç, değer, teknik gibi niteliklerin oluşturduğu küme.
- ▶ Yeni paradigma, ortaya çıktıktan sonra, önceki paradigmayı benimseyen bilim topluluğu tarafından tepkiyle karşılaşır.
- ▶ Bir paradigma hiçbir zaman kendini rakiplerine ikna yoluyla kabul ettiremez.
- ▶ Geçerli paradigmanın yerini bir diğerinin alması “devrim”dir. Bu bilimsel gelişme sürecidir. «aynı fotoğraf makinası ile farklı görüntüleri yakalama»
- ▶ **Bilimsel devrim:** bir paradigmanın yerini tamamen veya kısmen başka bir yeni paradigmanın alması

Kuhn'un paradigma modeli

- ▶ Olağan bilim-normal bilim
- ▶ Bunalımlar: olağandışı bilim
- ▶ Bilimsel devrim
- ▶ Yeni olağan bilim
- ▶ Yeni bunalımlar
- ▶ Bilimsel devrim

- **Paradigmanın temel fonksiyonu:**
- **Örneklik yaratma:** disiplin içindeki bilimcilere somut problem çözüm modelleri sunmak. Takip edilmesi gereken araştırma pratikleri/rehberi:
- *Tipik bir örnek veya mükemmel bir model olarak hizmet eden bir şey/örnek/model. Ör. Bölgesel monografyalar tipik bir model/örnekliktir.*

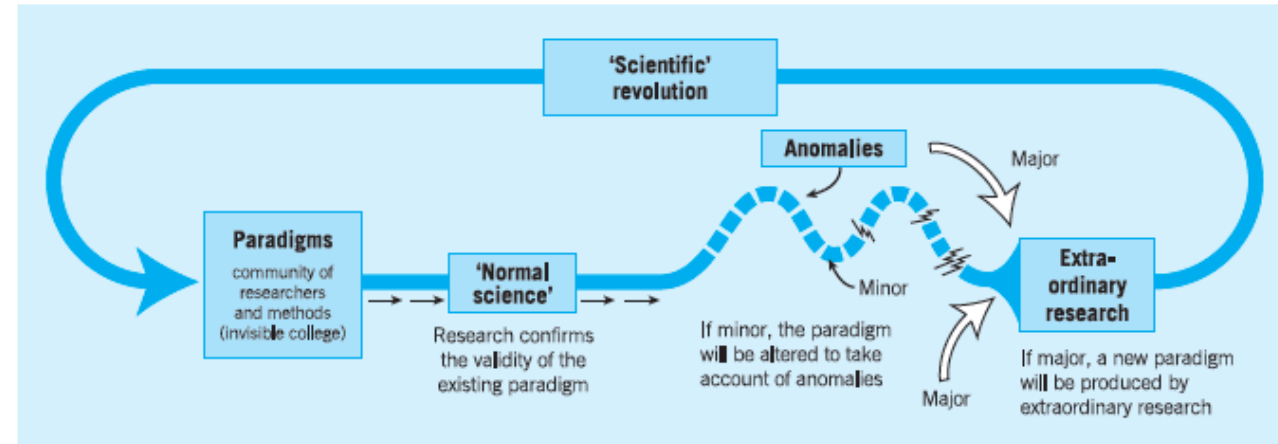

Figure 3.1 Scientific revolutions: picturing Kuhn's model of their structure

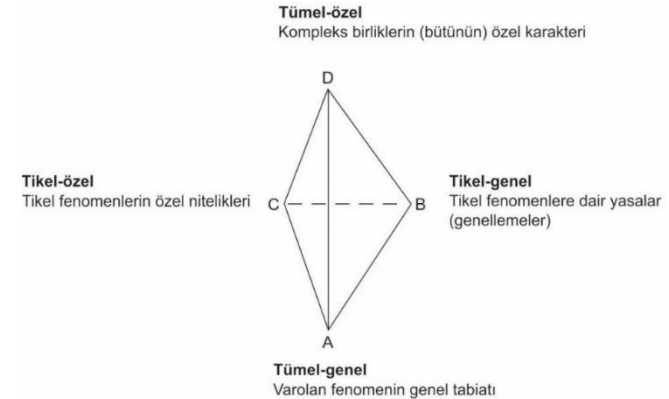
İdiografik vs Nomotetik

► **Nomotetik Bilimler/yaklaşımlar:** *yasa koyucu* bilimler (genelin bilimi)

1. Genel, zorunlu (apodiktik) yargılarla çalışırlar.
2. Genelin bilgisine yönelirler.
3. Gerçeğin aynı kalan, tekrar eden formunu dikkate alırlar.
4. İde (doğa yasası) peşindedirler; bilgisel amaçları yasalara ulaşmaktır.
5. Soyutlamacı bir tutumla çalışırlar.
6. Nomotetik çalışırlar; yasalar ortaya koymak isterler.
7. Yasa bilimcidirler.
8. Konuları doğadır.

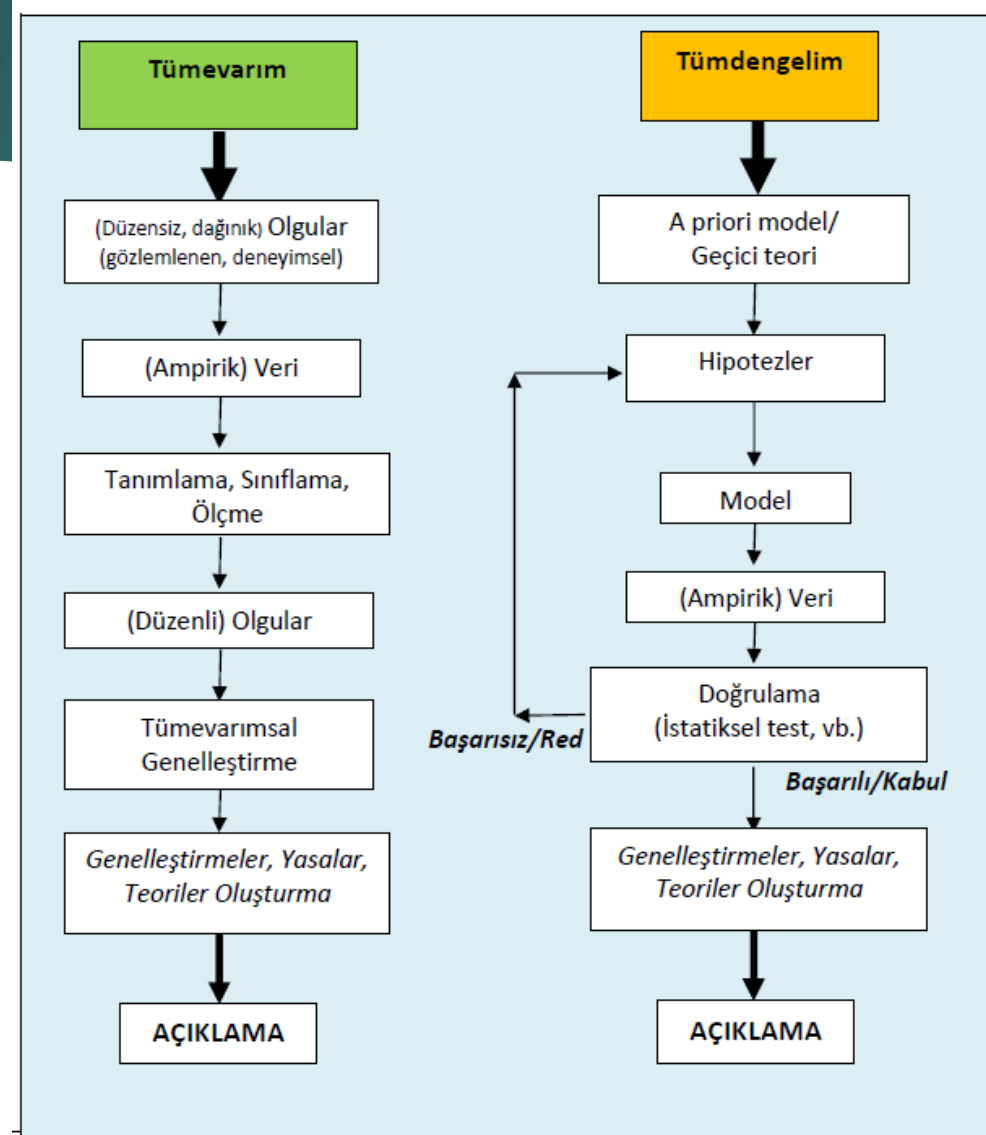
► **İdiografik Bilimler/yaklaşımlar:** *Biricik-özgöl*, *tekil olguların tasviri ve tarihsel izahı*, bir defalık olanı anlayıcı bilimler (tikelin bilimi)

1. Tekil, yalın yargılarla çalışırlar.
2. Özgöl olanın bilgisine yönelirler.
3. Gerçeğin bir defalık, tekrar etmeyen, bir anlık içeriğini dikkate alırlar.
4. Tekil bir durum, şey, olay peşindedirler. Bilgisel amaçları bir defalık hallerin bilgisine ulaşmaktır.
5. Görüye, sezgiye, empatiye ve anlamaya dayalı bir tutumla çalışırlar.
6. İdiografik çalışırlar; tekil ve tekrar etmeyi anlamak isterler.
7. Olay bilimcidirler.
8. Konuları insan, tarih ve kültürdür.

Tümevarım (indüksiyon) vs tümdengelim (dedüksiyon)

Tümevarım: Gördüğüm tüm kuğular beyazdır, o halde tüm kuğular beyazdır

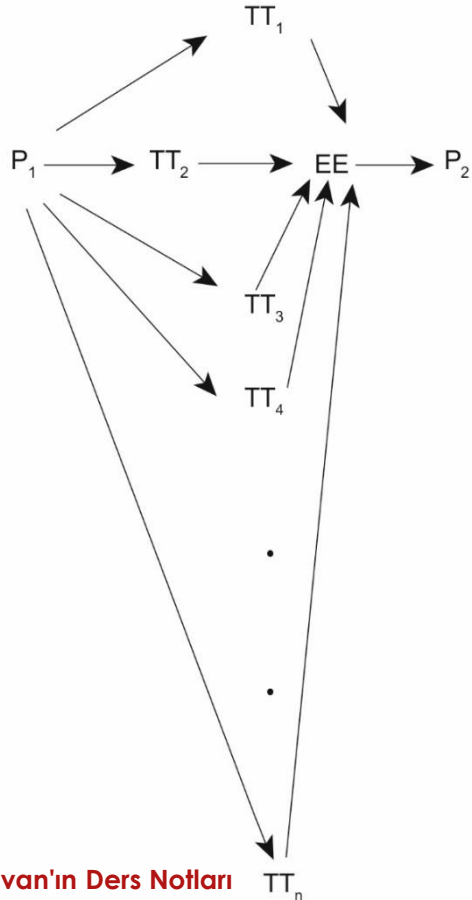

Tümdengelim: Doğrulama vs yanlışlama

POPPER: Eleştirel akılcılık, hipotetik- tümdengelimsel yöntem ve yanlışlama

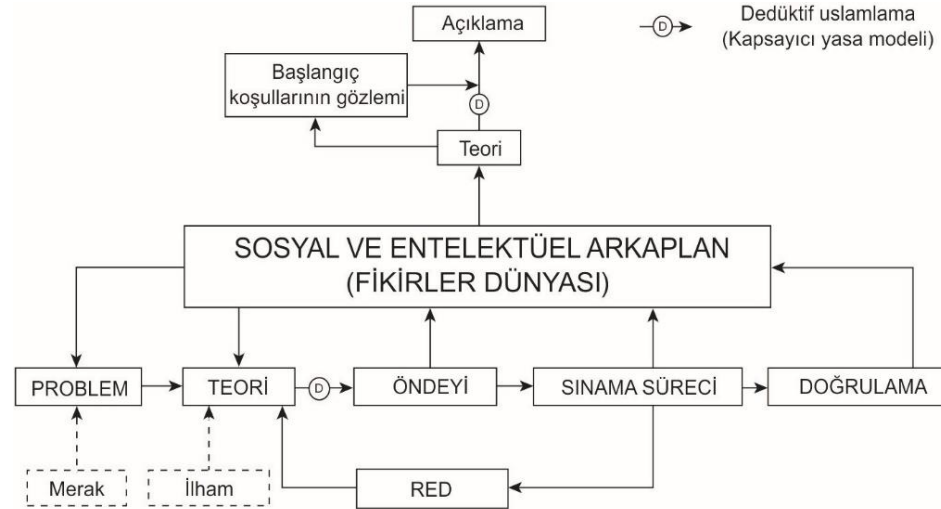
(a) $P_1 \rightarrow TT \rightarrow EE \rightarrow P_2$

(b)

3 temel ilke:

- 1. Yanlışlama:** evrensel önermeler ve teoriler yalnızca reddedilebilir, doğrulanamaz
- 2. Eleştiri:** bilimsel bilgi sadece eleştiri, hata ve sorgulamaya açık olduğunda gelişir.
- 3. Sınır koyma:** bilimsel önermeler deneysel olarak test edilebilir olmalıdır.

Popperci eleştirel akılcılık

	Dedüksiyon	İndüksiyon	Abdaksiyon
Teori (derin yapı)			↑
Empirik kurallar ve yasalar	↓	↑	↔
Empirik veriler	↓		↔